

Шиманович О. М.

УСУНЕННЯ НЕДОЛІКІВ РІШЕННЯ СУДОМ, ЯКИЙ ЙОГО УХВАЛИВ

Ухвалене судом рішення повинно бути законним, обґрунтованим, повним, визначеним і безумовним. Порушення й недотримання цих вимог свідчатиме про те, що таке рішення має недоліки. Недоліки судового рішення повинні бути усунені. Але внаслідок дії такої правової категорії, як незмінність після проголошення рішення суд, який його ухвалив, не може сам скасувати або змінити це рішення. Це принципове правило, що гарантує стабільність рішення.

Зміна рішення судом, який ухвалив це рішення, суперечить принципу розгляду справ на підставі внутрішнього переконання суддів. На підставі внутрішнього переконання, яке склалося в результаті розгляду в судовому засіданні всіх обставин справи в їх сукупності, судом може бути зроблений тільки один висновок у справі. У зв'язку з цим закон не допускає зміни рішення судом, який його ухвалив. Помилки, які допускаються судом при винесенні рішення, можуть бути виправлені судом вищої інстанції. Таке загальне правило, що гарантує стабільність судових рішень. І лише у виняткових, точно визначених законом випадках (коли правильне по суті рішення має недоліки, без усунення яких не можна забезпечити правильне виконання), окремі помилки в рішенні можуть бути ліквідовані судом, який їх виніс.

Питання, пов'язані із усуненням судом недоліків в ухваленому ним рішенні, є предметом розгляду та науково-теоретичного аналізу багатьох учених-процесуалістів. Наукові праці П.П. Гурєєва, Т.Н. Губар, М.А. Гурвича, П.П. Заворотька, М.Й. Штефана, І.М. Зайцева, Д.М. Чечота та інших дослідників [1-6] дозволяють стверджувати про правову значимість цієї проблематики.

Але у наявних працях не одержало належного висвітлення питання чому усунення деяких недоліків у рішеннях віднесене саме до компетенції суду, який ухвалив такі рішення із недоліками, а також питання про зв'язок основного й додаткового рішень суду. До тепер не вирішене питання про строк, протягом якого можна звернутися до суду за виправленням недоліків у рішенні. Так само це питання не знайшло належної регламентації в процесуальному законодавстві. І саме це спонукає нагальність нового осмислення та наукового дослідження проблеми усунення судом недоліків в ухваленому ним рішенні. Необхідність теоретичної розробки питань, пов'язаних із усуненням судом недоліків в ухваленому ним рішенні, а також величезна практична значимість цього питання й зумовили вибір даної теми.

Метою цієї статті є дослідження кожного способу усунення судом недоліків в ухваленому ним рішенні, сприяння більш повному та якісному використанню механізму усунення недоліків рішення судом, який його ухвалив, та його вдосконаленню.

Згідно зі статтями 219-221 ЦПК України суд першої інстанції має право виправляти деякі недоліки в рішенні. До таких недоліків відносяться: описки та арифметичні помилки, неповнота та неясність рішення. Виникає правомірне питання: що загального у даних недоліків і чому їх усунення віднесене до компетенції суду першої інстанції?

Чечот Д.М. називав їх несуттєвими недоліками, що не порушують законність і обґрунтованість рішення, але в той же час або перешкоджають виконанню рішення, або в тій чи іншій формі обмежують права сторін. На його думку, несуттєві недоліки відрізняються від суттєвих, тому що не свідчать про неправильність рішення [6, с. 117]. Автор, очевидно, виходить із того, що рішення можуть бути скасовані чи змінені лише в результаті допущених суттєвих порушень. А оскільки недоліки, зазначені в статтях 219-221 ЦПК, усуваються судом першої інстанції, то вони відносяться до несуттєвих.

Але, на нашу думку, більш правильної позиції в цьому питанні дотримується І.М. Зайцев, який вважає, що кожен з вищезазначених недоліків являє собою порушення вимог, що ставляться до рішення. І кожен із них суттєвий у тому значенні, що підлягає усуненню в передбаченому законом порядку. Несуттєві помилки можна і не усувати [5, с. 69].

Крім того, неприпустимо думати, що обмеження прав сторін не викликає неправомірності рішення. Порушення прав позивача й відповідача завжди є грубими відступами від принципу законності. Якщо рішення не можна виконати через помилки, які допущені судом, неправомірність такого рішення очевидна.

Губар Т.Н. пропонує відмовитися від критерію суттєвості у визначенні аналізованих недоліків рішення через його некоректність. На її думку, зазначені порушення не впливають на законність і обґрунтованість рішення, а відносяться до його неповноти, неясності й неточності як процесуального документа [2, с. 7].

Однак дана точка зору не зовсім вірна. Тому що законність має родовий характер, вона охоплює всі вимоги, що ставляться до судового рішення. Протиставлення повноти, ясності й точності рішення його законності дуже умовно. Неповне, неясне й неточне рішення одночасно і незаконне, тому що воно ухвалене з порушенням вимог процесуального закону відносно змісту. Тому складно відмовитися від критерію суттєвості судових помилок, який закріплений законодавчо й характеризує сутність порушень, які допускаються судами. Суттєвими слід вважати помилки, які необхідно усувати для того, щоб рішення було ефективним актом захисту суб'єктивних прав.

Гурвич М.А. влучно називав порушення, що усуваються в рішеннях судом, який їх ухвалив, зовнішніми недоліками [3, с. 88]. Для них характерна очевидна невідповідність тексту судового рішення сутності вирішення конкретної справи. Недоліки, що виправляються в порядку статей 219-221 ЦПК, не стосуються суті рішення як акта правосуддя. Визначеними законом способами виправлення недоліків рішення суду, який його ухвалив, не перевіряється вирішена судом правова вимога. Характер вирішення правової вимоги роз'яснюється й уточнюється, або вирішується якась окрема її частина, яка перебуває в невід'ємному зв'язку в цілому з правовою вимогою, або ж дається лише відповідь з приводу вирішення вимоги, яка помилково не була включена в зміст рішення.

Законодавчому регламентуванню питання про виправлення недоліків рішення судом, який його ухвалив сприяли об'єктивні умови. Адже виправлення перерахованих вище недоліків можуть бути зроблені тільки судом, який розглядав справу по суті. Неточність і неясність висловлень у рішенні може пояснити лише той, хто до-

пустив такий недолік. Лише той суд, який розглядав справу і вирішив питання про право, може точно зазначити розмір присудженого, оскільки вирішення цих питань перебуває в залежності одне від одного.

Саме такі обставини й зумовили існування зазначених способів виправлення недоліків рішення лише судом, який його ухвалив. Отже, суб'єктивна можливість необхідності та доцільності вирішення питань із приводу недоліків рішення викликала існування правила про усунення їх судом, який ухвалив таке рішення.

Тепер розглянемо детально кожний спосіб усунення судом недоліків в ухваленому ним рішенні. Вимога повноти зобов'язує суд в ухваленому рішенні відповісти на всі правові питання, які були передані на його вирішення. Недоліки рішення в цьому випадку можуть бути виправлені ухваленням додаткового рішення.

Додаткове рішення – це спосіб заповнення прогалин рішення судом, який ухвалив його, з питань, пов'язаних і з вирішенням справи по суті або з недотриманням судом окремих вимог процесуального законодавства.

Додаткове рішення може бути ухвалене тільки на підставі фактичних обставин, що були встановлені при розгляді справи й лише у випадках, прямо передбачених ст. 220 ЦПК. Згідно з законом додаткове рішення може бути ухвалене тоді, якщо:

1) по-перше, стосовно якої-небудь позовної вимоги, з приводу якої сторони подавали докази і давали пояснення, не ухвалено рішення (наприклад, із декількох заявлених позивачем вимог частина залишена без відповіді, немає відповіді щодо зустрічного позову відповідача).

У зв'язку з викладеним, хотілося б зазначити, що Д.М. Чечот виступає проти такого порядку. На його думку, у тих випадках, коли сторони щодо якоїсь заявленої вимоги не давали пояснень і не надавали доказів, і в рішенні ця вимога відсутня, то сторони повинні мати право просити про ухвалення додаткового рішення, а не оскаржувати таке рішення в апеляційному порядку чи пред'являти новий позов. Чечот Д.М. вважає такий порядок доцільним, обґрунтовуючи це тим, що: а) ухвалення додаткового рішення відбувається у відкритому судовому засіданні з обов'язковим викликом сторін. Отже, суд має можливість ознайомитися з їх поясненнями, вимагати надання доказів і на основі цього ухвалити додаткове рішення; б) відсутність у сторони права просити суд про ухвалення додаткового рішення, якщо суд зі своєї вини не ухвалив рішення з будь-якої із заявлених позивачем вимог, а необхідність у цьому випадку пред'являти новий позов чи оскаржувати рішення призводять лише до затягування процесу; крім того, невирішену вимогу доцільніше розглядати з первісним позовом і в сукупності з тими доказами, що були представлені в перше судове засідання; в) і нарешті, необхідність для позивача пред'являти новий позов пов'язана з оплатою цього нового позову державним митом, що веде до обмеження інтересів позивача, який змушений вносити держмити двічі [7, с. 170].

Однак така пропозиція суперечить сутності додаткового рішення, властивості незмінності й принципу безпосередності. За допомогою додаткового рішення неприпустимо вирішувати питання, які не були предметом судового розгляду при розгляді справи по суті;

2) по-друге, суд, вирішивши питання про право, не зазначив точної суми грошових коштів, які підлягають стягненню, майно, яке підлягає передачі, або дії, які

треба виконати (наприклад, розділивши між подружжям спільно нажите майно, суд не вказав тих речей, що підлягають передачі кожній зі сторін. Тобто суд замість остаточного рішення ухвалив проміжне й унеможливив його виконання). Також додатковим рішенням виправляється рішення суду, ухвалене на користь кількох позивачів, без зазначення, що стягнення є солідарним, або в якій частині рішення стосується кожного з них;

3) по-третє, суд не вказав про негайне виконання рішення у випадках, коли рішення суду підлягає обов'язковому негайному виконанню (наприклад, про стягнення аліментів – у межах суми платежу за один місяць);

4) по-четверте, судом не вирішено питання про судові витрати. Тобто суд ухвалив рішення, яке відповідає вимогам ст. 215 ЦПК, але при цьому в резолютивній частині він не зазначив як розподіляються судові витрати.

Перелік підстав для ухвалення додаткового рішення розширеному тлумаченню не підлягає. При порушенні питання про ухвалення додаткового рішення з інших підстав, в п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України № 11 “Про судові рішення”, зазначено, що суд ухвалою відмовляє в його прийнятті.

Неодмінною умовою, залежно від якої поставлена можливість ухвалення додаткового рішення, є наявність єдиної фактичної основи (встановлені в судовому засіданні обставини та досліджені по суті докази). Суд доповнює власне рішення, приводячи його у відповідність зі змістом розглянутої ним справи. Якщо єдина фактична основа відсутня, ухвалювати додаткове рішення не можна. Такий недолік буде усувати суд вищої інстанції.

Отже, якщо в журналі судового засідання немає даних про здійснення відповідних процесуальних дій, дослідження фактичних даних, то відповідно не можна ухвалити додаткове рішення. Тобто тоді, коли вимога хоч і була заявлена в суді, але в судовому засіданні не розглядалась, і сторони не пред'являли доказів і не давали пояснень, то вирішення такої вимоги ухваленням додаткового рішення буде безпідставне.

Таким чином, додаткове рішення не може змінити суті основного рішення або містити в собі висновки про права й обов'язки осіб, які не брали участі в справі. Усе це є гарантією об'єктивності та змагальності процесу.

Додаткове рішення може бути ухвалене з власної ініціативи суду, а також за заявою осіб, які беруть участь у справі. Відповідно до ч. 2 ст. 220 ЦПК питання про ухвалення додаткового рішення може бути поставлене до закінчення строку на виконання рішення. Пропуск зазначеного в законі терміну для подачі заяви про ухвалення додаткового рішення спричиняє безумовну відмову в прийнятті заяви, якщо немає підстави для його відновлення.

Розгляд питання про ухвалення додаткового рішення проводиться судом за правилами розгляду в суді цивільної справи, з дотриманням усіх принципів цивільного процесу. Особи, які беруть участь у справі, повідомляються про день і місце розгляду питання, однак їх неявка не перешкоджає розгляду справи. Заява про ухвалення додаткового рішення державним митом не оплачується.

Додаткове рішення ухвалюється у вигляді окремого процесуального документа за правилами ухвалення основного рішення й зміст його повинен відповідати вимо-

гам, що ставляться до судового рішення. Додаткове рішення є самостійним об'єктом оскарження. Якщо суд не знаходить підстав для ухвалення додаткового рішення, то він постановляє ухвалу про відмову в ухваленні додаткового рішення. На додаткове рішення чи на ухвалу суду про відмову ухвалити його може бути подана скарга. Якщо на рішення подана апеляційна скарга й порушене питання про додаткове рішення, суд зобов'язаний спочатку ухвалити додаткове рішення, а потім направити справу для розгляду в апеляційну інстанцію.

Хотілося б звернути увагу на те, що Т.Н. Губар зазначає, що додаткове рішення хоча і заповнює недоліки основного, не може розглядатися як складова частина основного рішення, оскільки кожне з них є самостійним процесуальним документом. Тому всі правові наслідки настають для кожного рішення окремо з моменту їх проголошення. Про самостійність основного й додаткового рішень свідчить і те, що вони можуть виконуватися, у певних випадках, незалежно одне від іншого [2, с. 12-13].

Однак, на наш погляд, зв'язок основного й додаткового рішень не може викликати сумнівів. Він зумовлений, насамперед, тим, що їх основою є загальний предмет судового розгляду. Додаткове рішення доповнює основне, вони ухвалені у відношенні тих самих суб'єктів, у ряді випадків їх виконання може здійснюватися тільки одночасно. Додаткове рішення, як і основне, є актом застосування закону, що приписує певну поведінку сторонам. Воно ухвалюється органом державної влади в суворо встановленому процесуальному порядку. Додатковому рішенню, що набрало законної сили, властиві всі правові наслідки законної сили судового рішення. Додаткове рішення невіддільно від основного рішення, тому що обидва вони складають єдиний акт застосування права до спірних правовідносин. Воно, заповнюючи прогалини основного рішення, остаточно підбиває підсумок усієї судової діяльності з вирішення спору й захисту порушеного, невизнаного або оспорюваного права. Отже, сутність додаткового рішення полягає у тому, що воно є актом захисту права.

Наступним способом усунення недоліків судом в ухваленому ним рішенні є виправлення описок та арифметичних помилок у судовому рішенні. Опискою вважається механічна помилка, допущена при викладі рішення. Описка може також виявлятися в граматичній чи стилістичній помилці, яка спричиняє неточний виклад змісту рішення чи перекручення його значення. Прикладом описки може бути неправильне зазначення в рішенні найменування сторін. Так, назва сторін у резолютивній частині рішення може не співпадати з назвою у вступній частині. Інколи в рішеннях перекручуються прізвища, ім'я та по батькові. Також трапляються випадки, коли суди допускають описки у визначенні предмета присудження. Назва деяких предметів, вказаних у резолютивній частині рішення, не відповідає описовій.

Приводом для внесення виправлення в рішення може бути і невідповідність тих самих даних у різних частинах рішення, зрозуміло, якщо вона викликана опискою, а не є результатом необґрунтованості рішення. Під виглядом виправлення описки не може змінюватися суть рішення.

Арифметичною помилкою є помилка, допущена при здійсненні арифметичних дій. До арифметичної помилки не може бути віднесена помилка, пов'язана з застосуванням неправильної системи числення. При виправленні арифметичної помилки в судовому рішенні не можна змінювати його суть або розглядати питання, які не

були предметом розгляду суду. Стабільність змісту рішення не порушується, його суть залишається незмінною – рішення, як було позитивним або негативним, таким воно і залишається.

Необхідно уточнити, що неправильне визначення суми, яка підлягає стягненню, може бути як наслідком арифметичної помилки, так і наслідком застосування неналежного закону, що передбачає неприпустимі в даному випадку правила розрахунків суми, яка підлягає стягненню. В останньому випадку суд не має права сам виправити таку помилку. Виправлення можливе тільки в апеляційному порядку.

Ми поділяємо точку зору висловлену В.І. Казанцевим і С.Я. Казанцевим, що, виправляючи описки чи арифметичні помилки, суд змінює не зміст суті ухваленого рішення, а зміст написаного. За допомогою цього способу усунення недоліків у судовому рішенні суд приводить у відповідність присуджене з викладеним у рішенні [8, с. 157].

Тому зміна змісту судового рішення, зміна присуджених платежів буде порушенням вимог обґрунтованості й законності, а прийнята судом така ухвала, безумовно, підлягатиме скасуванню.

Цивільний процесуальний порядок розгляду судом питання про виправлення описок та арифметичних помилок у рішенні суду врегульований ст. 219 ЦПК. Необхідно провести спеціальне судове засідання з повідомленням осіб, які беруть участь у справі. Однак їх неявка не перешкоджає розгляду питання про внесення виправлень, якщо в суду є дані про належне повідомлення цих осіб про час і місце розгляду заяви. Процес із цього приводу може бути порушений будь-ким із осіб, які беруть участь у справі. Суд також має право з власної ініціативи розпочати розгляд справи про виправлення описок і арифметичних помилок.

Закон не встановлює строку, протягом якого можна звернутися до суду за виправленням описок і арифметичних помилок. Але судова практика та вчені додержуються правила, що питання про внесення виправлень може бути порушене в межах строку для пред'явлення рішення до виконання. Внесення виправлень у рішення, які не підлягають виконанню в примусовому порядку, не обмежується будь-яким терміном. Якщо відновлюється строк примусового виконання рішення, то відповідно продовжується строк і для внесення виправлень у це рішення [9, с. 175].

Але П.П. Заворотько та М.Й. Штефан вважають, що такі виправлення можуть бути зроблені й після виконання рішення. Так, наприклад, позивач (стягувач) просить письмово суд передати виконавчий лист до виконання і тільки з одержаної суми довідається, що в рішенні допущена описка або арифметична помилка. Також необхідність виправлення описки або арифметичної помилки може виникнути з ініціативи боржника, який виконав рішення, в результаті допущеної в ньому помилки, у більшому розмірі й просить внести до нього зміни, щоб повернути переплачену суму. Тому, на їх погляд, було б неправильно позбавити сторону права на порушення процесу про виправлення помилки після виконання рішення, оскільки іншим способом такий недолік виправити неможливо [4, с. 170].

Однак, на нашу думку, для внесення виправлень у рішення необхідна умова – ускладнення чи неможливість його виконання. Після виконання рішення і з пропуском строку, протягом якого воно може бути пред'явлене до примусового виконання, умова

ця зникає, а отже, у рішенні не може бути виправлена описка чи арифметична помилка, закріплюються в постановленій судом ухвалі. Ухвала оформляється як окремий процесуальний документ, додається до справи й з цього моменту є складовою частиною судового рішення.

І останнім способом усунення недоліків у судовому рішенні є роз'яснення рішення. У рішенні повинна бути дана відповідь на головні питання справи. Згідно з вимогою ясності в рішенні суд повинен вказати повну й правильну назву сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, чітко сформулювати своє судження відносно їх прав і обов'язків із тим, щоб рішення було належним чином виконане. У судовому рішенні не повинно міститися умов, що спричиняють спір при виконанні рішення. Неясно викладене рішення не може виконати завдання цивільного судочинства, що стоять перед судом і ускладнюють його виконання. Невиконання цієї вимоги можна виправити роз'ясненням рішення.

Згідно зі статтею 221 ЦПК підставою роз'яснення рішення є його неясність. Суд вправі роз'яснити ухвалене рішення у випадку неясності, але при цьому не може бути змінений його зміст. Суд не може під видом роз'яснення змінити, хоча б частково, суть рішення, а повинний тільки викласти його в більш повній і ясній формі. Необхідність викладу первісного тексту в більш повній формі практично виникає, коли рішення схематичне, окремі його формулювання занадто стислі, внаслідок чого ускладнене сприйняття змісту в цілому. У зв'язку з цим суддя змушений розшифрувати власні висновки.

Як правильно вважає М.А. Гурвич, неприпустимим порушенням меж права суду на роз'яснення своїх рішень є не тільки розширення обсягу рішення, включення в нього нових положень, але й обмеження його змісту шляхом виключення з нього положень, які містяться в ньому [3, с. 91].

Суд за своєю власною ініціативою рішення не роз'ясняє. Право на порушення цивільного процесу про роз'яснення рішення надане особам, які беруть участь у справі, а також державному виконавцю (ст. 28 Закону України "Про виконавче провадження"). Позбавлення державного виконавця такого права не відповідало б суті роз'яснення судового рішення. Розвиваючи цю думку, хотілося б зазначити, що на наш погляд, правом на звернення до суду за роз'ясненням рішення мають бути наділені не тільки державні виконавці, а й усі інші органи державної влади, юридичні та посадові особи, які за законом мають право на виконання рішення (органи РАЦС, органи опіки та піклування, податкові органи, кредитно-фінансові установи та ін.).

Право вимагати роз'яснення рішення обмежено певним строком. Роз'яснення рішення не допускається, якщо рішення звернене до виконання чи минув строк, передбачений законом для пред'явлення його до примусового виконання, і цей строк не поновлений. Якщо рішення виконано частково, то роз'яснення повинно стосуватися тієї частини, яка не виконувалася, але за умови, що строк для пред'явлення рішення ще не закінчився. Заява про роз'яснення рішення, яка подана після закінчення строку для його примусового виконання, залишається без розгляду. Роз'яснення судових рішень, які не підлягають виконанню в примусовому порядку, не повинні обмежуватись будь-яким терміном.

Питання про роз'яснення рішення розглядається судом у судовому засіданні в десятиденний строк. Особи, які беруть участь у справі, повідомляються про час і місце засідання, однак їх неявка не є перешкодою для розгляду питання про роз'яснення рішення. Ухвала про роз'яснення рішення постановляється судьєю у нарадчій кімнаті у вигляді окремого документа. Ця ухвала повинна розглядатися як складова частина судового рішення. Ухвала суду з приводу роз'яснення рішення чи відмови в роз'ясненні може бути оскаржена.

Отже, роз'яснення рішення є способом усунення недоліків у судовому рішенні з метою уточнення й більш ясного викладу істинного змісту рішення.

Таким чином, на підставі вищевикладеного можна зробити наступний висновок: надання судам права самим усувати деякі недоліки, допущені ними при ухваленні рішення, є надійною гарантією швидкого здійснення відновлених судом прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Подальше удосконалення норм, що регулюють питання ухвалення додаткового рішення, роз'яснення рішення суду і виправлення опісок та арифметичних помилок у судовому рішенні, буде більшою мірою сприяти розширенню цих гарантій.

Список источников и литературы:

1. Гуреев П.П. Судебное разбирательство гражданских дел. – М.: Госюриздат, 1958. – 199 с.
2. Губарь Т.Н. Устранение судом недостатков в вынесенном им решении: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 1974. – 19 с.
3. Гурвич М.А. Решение советского суда в искомом производстве. – М.: ВЮЗИ, 1955. – 128 с.
4. Заворотько П.П., Штефан М.Й. Судове рішення. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1971. – 188 с.
5. Зайцев И.М. Устранение судебных ошибок в гражданском процессе. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1985. – 135 с.
6. Чечот Д.М. Постановления суда первой инстанции по гражданским делам. – М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1958. – 166 с.
7. Чечот Д.М. Разъяснение и толкование решений // Учёные записки Ленинградского юридического института. – 1954. – Вып. 6. – С. 168-174.
8. Казанцев В.И., Казанцев С.Я. Гражданский процесс. – М.: Академия, 2003. – 240 с.
9. Чернооченко С.І. Цивільний процес України. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 308 с.

Поступила в редакцию: 23.12.2006 г.